

Οι κοινωνικές τάξεις ως θεωρητικό και πολιτικό διακύβευμα

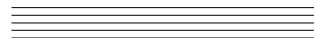
Γεωργία Πετράκη

Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΕΙ ΑΝΑΠΤΥΣΣΕΙ ΤΙΣ ΕΞΗΣ ΙΔΕΕΣ¹:

1. Οι κατηγορίες διαίρεσης και ανάγνωσης του κοινωνικού κόσμου αποτελούν πολιτικό διακύβευμα των σχέσεων μεταξύ των κοινωνικών τάξεων, με επίδικο αντικείμενο τον μετασχηματισμό του κοινωνικού κόσμου ή τη διατήρηση του ως έχει (Bourdieu, 1985, 1980a, 1980b, 1974). Οι θεωρητικές έννοιες στην κοινωνική επιστήμη διαποτίζονται από τους κοινωνικούς και πολιτικούς ανταγωνισμούς ενώ αντίστροφα οι θεωρητικές έννοιες επιστρέφουν στο κοινωνικό πεδίο για να τον οργανώσουν και να το καταστήσουν ορατό και αναγνωρίσιμο. Με την παραπάνω έννοια η ταξική συγκρότηση και άρα η κοινωνική νομομοποίηση μιας κυριαρχούμενης τάξης εμπεριέχει διαδικασίες συνάρθρωσης του πολιτικού, του θεωρητικού και του κοινωνικού στοιχείου χωρίς να είναι δυνατόν να πούμε ποιο είναι το αρχικό στοιχείο αυτής της διαδικασίας.
2. Οι μοντέρνες κοινωνίες του προηγμένου καπιταλισμού οργανώθηκαν με βάση την αναγνώριση της ταξικότητάς τους και της ανάγκης ελέγχου της. Η ταξική οπτική επιβλήθηκε στις προηγμένες, δυτικές κοινωνίες α. υπό την επίδραση της εργατικής τάξης η οποία, συγκροτημένη ως πολιτικό υποκείμενο, επέβαλλε την αναγνώριση της πολιτικής και κοινωνικής της ταυτότητας και αμφισβήτησε τις κυρίαρχες κατηγορίες διαίρεσης και ταξινόμησης του κοινωνικού κόσμου. β. Ως αποτέλεσμα της πολιτικής στρατηγικής σχετικού ελέγχου της ταξικής ανισότητας που υιοθέτησαν σε διαφορετικούς βαθμούς οι δυτικές κοινωνίες,

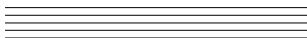
1. Το κείμενο αυτό δημοσιεύτηκε σε μια πρώτη εκδοχή στο περ. *Ο Πολίτης*, 89, 2001, σ. 34-39.

3. Η ταξική ανάλυση της κοινωνίας σήμερα στερείται νομιμότητας στο επιστημονικό πεδίο επειδή έχει περιθωριοποιηθεί στο κοινωνικό πεδίο, δηλαδή επειδή οι κοινωνικές κατηγορίες που έχουν συμφέρον να την αναδείξουν, δηλαδή οι κυριαρχούμενες τάξεις, δεν αποτελούν αυτόνομα κοινωνικά και πολιτικά υποκείμενα. Η περιθωριοποίηση σήμερα της ταξικής ανάλυσης συνδέεται στενά με την συνολική οπισθοχώρηση των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων που επέβαλλαν την ταξική κατηγοριοποίηση του κοινωνικού κόσμου και συγχρόνως με την στρατηγική της απελευθέρωσης των ταξικών ανισοτήτων που υιοθετεί ο νεοφιλελευθερισμός.
4. Με βάση τα παραπάνω διατυπώνεται η άποψη ότι η ανάλυση του κοινωνικού κόσμου που θα αναδείξει τις παλιές και τις νέες μορφές διαίρεσης της κοινωνίας δεν αποτελεί ένα ουδέτερο επιστημονικό πρόβλημα αλλά ένα επίδικο αντικείμενο στο κοινωνικό και επιστημονικό πεδίο που εγκαλεί τις κοινωνικές δυνάμεις, παλιές και νέες, που έχοντας ενδιαφέρον ν' αλλάξουν τον κόσμο, μπορούν να παράξουν μια ανάγνωση του λιγότερο αποκρυπτική.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Η ΔΥΣΚΟΛΙΑ ΝΑ ΜΙΛΗΣΕΙΣ ΣΗΜΕΡΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ.

Κατά τη μεταπολεμική περίοδο και μέχρι τη δεκαετία του 1970, η κοινωνική συζήτηση στις ευρωπαϊκές χώρες και της Ελλάδας συμπεριλαμβανομένης περιστρέφεται γύρω από το θέμα των κοινωνικών ανισοτήτων. Με την άνοδο της ανεργίας και της φτώχειας η συζήτηση μετατοπίστηκε στον κοινωνικό αποκλεισμό, όρος που χρησιμοποιείται ευρύτατα πλέον αλλά και από την κοινωνική επιστήμη, για να προσδιοριστεί το σημερινό κοινωνικό πρόβλημα. Η εξέλιξη αυτή υποκρύπτει διαφορετικούς τρόπους πρόσληψης και αναπαράστασης της κοινωνίας. Η προβληματική των κοινωνικών ανισοτήτων αναφέρεται σε ένα κάθετα ιεραρχημένο σύνολο, δομημένο από τον κοινωνικό και τεχνικό καταμερισμό της εργασίας, ο οποίος αναγνωρίζεται ως η ενοποιούσα κοινωνική διαδικασία. Η προβληματική του κοινωνικού αποκλεισμού αναπαριστά την κοινωνία ως οριζόντια διάταξη κατηγοριών προβλημάτων και αντίστοιχων ομάδων που συνιστούν ένα κερματισμένο κοινωνικό ιστό του οποίου οι προβληματικότητες δεν συναρθρώνονται. Ενώ ο ίδιος ο ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού αφορά μια περιπτωσιολογία ομάδων των οποίων η σχέση με τη συνολική κοινωνική δομή μένει απροσδιόριστη αλλά και μη αναζητήσιμη. Στη πρώτη περίπτωση η κοινωνική δομή προσλαμβάνεται ως παρά-

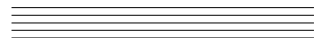
γούσα και περικλείουσα ανταγωνισμούς, ανεξάρτητα από τον τρόπο που τους ορίζει, ενώ στη δεύτερη περίπτωση η κοινωνική δομή προσλαμβάνεται ως αποτελούσα ένα συναινετικό, συγκλίνων άθροισμα που διαταράσσεται από κάποιες ακραίες καταστάσεις.

Η μετατόπιση αυτή στο τρόπο ανάλυσης του κοινωνικού προβλήματος σηματοδοτεί την εγκατάλειψη μιας ταξικής ανάλυσης του κοινωνικού κόσμου στο κρίσιμο τομέα της κοινωνικής πολιτικής, δηλαδή της ανάλυσης πάνω στην οποία βασίσθηκαν σ ένα μεγάλο βαθμό τα κράτη πρόνοιας των δυτικών κοινωνιών.

Αντίστοιχες μετατοπίσεις στο τρόπο ανάλυσης και θεωρητικοποίησης του κοινωνικού προβλήματος παρατηρούνται γενικότερα στην κοινωνική θεωρία: Σε αντίθεση με αυτό που συνέβαινε στις δεκαετίες 60-70, τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται μια απουσία θεωριών για τη δόμηση της κοινωνίας σε τάξεις, στρώματα, κοινωνικές κατηγορίες, ενώ οι αντιλήψεις της στρωματοποίησης που κυριαρχούν χρησιμοποιούν τις αναλύσεις της κοινωνικής ιεράρχησης με όρους εισοδήματος-κληρονομιάς- επαγγέλματος και διπλώματος (Κλάους, 1983). Παράλληλα στη μεταμοντέρνα θεωρία τείνει να εγκαταλειφθεί η κοινωνικό-οικονομική αιτιότητα ως εξηγητική μέθοδος αφού κάθε τι αντιμετωπίζεται ως «πολιτισμική κατασκευή» και το υλικό υπόστρωμα της κοινωνίας ως πραγματικότητα δομούσα τις κοινωνικές πρακτικές, αντικαθίσταται από «τις ιδεολογικές, και συμβολικές νοηματοδοτήσεις στο τρόπο που τα υποκείμενα ερμηνεύουν τη πραγματικότητα και συγκροτούν την ταυτότητα τους» (Αβδελά, 1995).

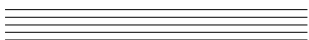
Πως μπορούν να κατανοηθούν όλα αυτά; Σημαίνουν άραγε ότι οι κοινωνίες μας και οι κοινωνικές σχέσεις δεν προσδιορίζονται πλέον από την κοινωνικό-οικονομική τους δομή; Ότι οι κοινωνίες μας δεν έχουν πλέον μια θεμελιώδη-δομούσα αρχή αλλά αποτελούν μια συνάθροιση καταστάσεων; Ότι οι κοινωνίες μας δεν χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη κοινωνικών τάξεων; Κατά τη γνώμη μου το θέμα δεν βρίσκεται στην απάντηση που δίνουμε σ αυτά καθ αυτά τα ερωτήματα αλλά στο να κατανοήσουμε μέσα από ποιες διαδικασίες παράγονται και τίθενται τα ερωτήματα αυτά στις συγκεκριμένες κοινωνίες και με ποιο τρόπο κάποιες απαντήσεις νομιμοποιούνται ως ορθόδοξες η ετερόδοξες στην επιστημονική κοινότητα αλλά και στη κοινωνική διαμάχη. Τούτο σημαίνει ότι πρέπει να κατανοήσουμε την ιδιάζουσα λογική του κοινωνικού κόσμου - μιας πραγματικότητας που είναι το πεδίο μιας συνεχούς πάλης για τον ορισμό της ίδιας της πραγματικότητας.

Οι διαιρέσεις, οι ταξινομήσεις του κοινωνικού κόσμου αποτελούν αντικείμενα διαπραγματεύσεως, αντικείμενα διαμάχης των κοινωνικών δυνάμεων που τον απο-

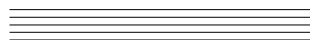
τελούν επειδή ακριβώς υπακούουν σε πρακτικές λειτουργίες που είναι προσανατολισμένες στην παραγωγή κοινωνικών αποτελεσμάτων. Επί πλέον οι αναπαραστάσεις που έχουμε για την πραγματικότητα συμβάλουν στην παραγωγή αυτού που περιγράφουν, δηλαδή στην παραγωγή της αντικειμενικής πραγματικότητας, ενώ οι κατηγορίες θεσμοθετούν την πραγματικότητα, την κάνουν να υπάρχει μέσω της αντικειμενοποίησης που ασκεί ο λόγος και έτσι επηρεάζουν και μορφώνουν τις αναπαραστάσεις μας για τον κοινωνικό κόσμο.

Για το λόγο αυτό η πάλη για τις κοινωνικές ταξινομήσεις, η πάλη για τη διατήρηση η την ανατροπή των αποδεκτών διαιρέσεων μεταξύ των τάξεων, τη διατήρηση η το μετασχηματισμό των συστημάτων κατάταξης, διακύβευμα της εσωτερικής πάλης μέσα στο εσωτερικό των κοινωνικών επιστημών, είναι μια καθοριστική διάσταση της πάλης των τάξεων στο πολιτικό πεδίο. Νοούμενη στη συγκεκριμένη περίπτωση ως η διαμάχη των κοινωνικών υποκειμένων που διεκδικούν διαφορετικούς τρόπους ταξινόμησης του κοινωνικού κόσμου και συγχρόνως διαθέτουν άνιση δυνατότητα στην επιβολή των νόμιμων κατηγοριοποιήσεων, παραστάσεων του κοινωνικού κόσμου. Η όποια συζήτηση για τις επιστημονικές έννοιες της «τάξης» «της δομής» κ.λ.π. εγγράφεται λιγότερο η περισσότερο άμεσα σε κυρίαρχους η μη πολιτικούς συσχετισμούς δύναμης, αποκρυσταλλωμένους στη συγκυρία που προσπαθούν σε δεδομένες συγκυρίες να κάνουν να υπάρξει η να φανεί ως ανύπαρκτο αυτό που υπάρχει, με επίδικο αντικείμενο τον μετασχηματισμό η την διατήρηση του κοινωνικού κόσμου ως έχει. Οι υπό κυριαρχία κοινωνικές τάξεις, αυτές που διεκδικούν μια άλλη θέση στον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας και της κατανομής του κοινωνικού πλούτου επεξεργάζονται διανοητικά εργαλεία προκειμένου να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν τον κοινωνικό κόσμο και τη θέση τους σ αυτόν ενώ συγχρόνως διαπραγματεύονται την αναγνώριση η την αναδιατύπωση των κοινωνικών ταυτοτήτων που αποκρύπτονται η συσκοτίζονται από τις νόμιμες διαιρέσεις του κοινωνικού κόσμου. Σήμερα η εγκατάλειψη της ταξικής οπτικής στην ανάγνωση του κοινωνικού κόσμου είναι αποτέλεσμα της αδυναμίας των κυριαρχούμενων κοινωνικών τάξεων, αυτών των οποίων οι κοινωνικές εμπειρίες και οι κοινωνικές ταυτότητες δεν αναγνωρίζονται στις αποδεκτές διαιρέσεις του κοινωνικού κόσμου, να νομιμοποιήσουν το αίτημα για το μετασχηματισμό της κοινωνίας και την ανακατανομή του κοινωνικού πλούτου, νομιμοποιώντας συγχρόνως μια διαίρεση-ανάγνωση του κοινωνικού κόσμου που καθιστά διαυγέστερες τις συνθήκες άσκησης και αναπαραγωγής της κυριαρχίας.

Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΗΣ ΤΑΞΙΚΗΣ ΟΠΤΙΚΗΣ ΣΤΙΣ ΔΥΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

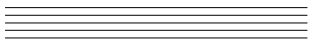
Όπως είναι γνωστό, η έννοια της κοινωνικής τάξης εντάχθηκε στην κοινωνική σκέψη πριν από τον Κάρολο Μάρξ. Η λέξη τάξη με τη μοντέρνα σημασία της χρησιμοποιήθηκε στην Γαλλία από τον 18ο αιώνα ενώ στην Μ. Βρετανία οικονομολόγοι όπως ο Ρικάρντο και ο Άνταμ Σμιθ χρησιμοποίησαν την έννοια της κοινωνικής τάξης. Στην Γαλλία ο όρος τάξη περιέχεται στην Εγκυκλοπαιδεία, πριν την επανάσταση και χρησιμοποιείται από συγγραφείς όπως ο Quesnay, ο Turgot ή ο Necker (Desbrousses, Pelouille, 1996, Portis, 1988). Σε διαφορετικό βαθμό οι συγγραφείς αυτοί ορίζουν τις τάξεις σε σχέση με το ρόλο τους στην παραγωγή του πλούτου και της σχέσης τους με την ιδιοκτησία. Το θέμα των κοινωνικών τάξεων είναι παρών με τον ίδιο τρόπο και στη Γαλλική Επανάσταση. Ο ορισμός αυτός θα διαφοροποιηθεί στην συνέχεια και σταδιακά οι κοινωνικές αντιφάσεις του μοντέρνου κόσμου (εργασία-κεφάλαιο) θα μυστικοποιηθούν και στην θέση τους θα χρησιμοποιηθούν ορισμοί με όρους ιεραρχίας, εισοδήματος, στρωμάτων, εξουσίας, γοήτρου, μόρφωσης, κοινωνικής κατάστασης κ.λ.π. Εξαιρέση στο παραπάνω αποτελούν τα ρεύματα του σοσιαλισμού και του μαρξισμού. Η αστική τάξη από τη στιγμή που εγκατέστησε την εξουσία της θα αρνηθεί την ύπαρξη των τάξεων και με την φιλελεύθερη θεωρία του συμβολαίου της αγοράς και της δια του νόμου ισότητας των ατόμων επιδιώκει να παρουσιάσει ως ίσα αυτά που στην πραγματικότητα είναι άνισα (Pincon, Pincon-Charlot, 1996). Άλλωστε από τη στιγμή που οι όροι άσκησης και αναπαραγωγής της κυριαρχίας της αστικής τάξης επεβλήθησαν, η αστική τάξη σε αντίθεση με τις κυριαρχούμενες τάξεις δεν έχει ανάγκη μιας θεωρίας για να υπάρξει. Μπορεί να λειτουργήσει ως τάξη οργανωμένη και μάχιμη με βάση μια ακριβή πρόσληψη του συμφέροντος της χωρίς να της χρειάζεται μια θεωρία της κοινωνικής της κατάστασης, χωρίς τη λειτουργική ανάγκη να αποσαφηνίσει για τον εαυτό της τι τύπο κοινωνίας ή τι ιδιαίτερους θεσμούς επιθυμεί (Κλάους, 1983: σ. 170-174). Αντίθετα οι κυριαρχούμενες τάξεις οφείλουν να παράξουν μια θεωρία της κοινωνικής τους κατάστασης και της εμπειρίας τους για να υπάρξουν κοινωνικά, οφείλουν να κατανοήσουν θεωρητικά μέσω συστηματικών αιτιακών θεωριών της κοινωνικής ζωής, πως η θεσμοθετημένη ισότητα σύμφωνα με την οποία κάθε μέλος της κοινωνίας έχει τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες ελευθερίες με οποιοδήποτε άλλο, μετατρέπεται σε πραγματική ανισότητα. Οι κυριαρχούμενες τάξεις μπορούν να σχηματίσουν τις αντιλήψεις του τι είναι συμφέρον τους, μόνο μέσα από περίπλοκες διαλογικές διαδικασίες προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις δομικές ασάφειες στην πρόσληψη του συμφέροντος

τους που είναι εγγενείς στις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες τους. Σε αντίθεση με τις κυρίαρχες τάξεις των οποίων το συμφέρον είναι σταθερά εγκαθιδρυμένο και δύσκολο να παραβλεφθεί ή να διαστρεβλωθεί.

Ο μαρξισμός ως κοινωνική θεωρία προσέφερε εργαλεία με τα οποία οι καταπιεσμένες τάξεις μπόρεσαν να αναπτύξουν μια θεωρία της οικονομικής τους εκμετάλλευσης και να διεκδικήσουν την αναγνώριση τους ως τάξη, η εργατική τάξη. Η μαρξική θεωρία της εκμετάλλευσης επέτρεψε στο άμορφο πλήθος των καταπιεσμένων εργατών να υπάρξουν κοινωνικά ως τάξη μέσω των πολιτικών και επαγγελματικών τους οργανώσεων, να διατυπώσουν μια θετική παράσταση της ταυτότητας τους και του κοινωνικού τους ρόλου και να οικοδομήσουν θεσμούς, κοινωνικές σχέσεις και πολιτισμό που υπονόμισαν η έθεσαν σε αμφισβήτηση τις κυρίαρχες κατηγοριοποιήσεις με τις οποίες είναι οργανωμένη η οικονομική και κοινωνική ζωή. Η οργανωμένη έτσι εργατική τάξη κατάφερε όχι να κάνει πραγματικότητα το αρχικό όνειρο της κοινωνικής ισότητας, ούτε να ανατρέψει τις δομές της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης αλλά να κάνει ορατή και υπολογίσιμη τη δική της συλλογική ταυτότητα, να επιβάλλει μια αντίληψη του συμφέροντος που αμφισβητούσε τις φιλελεύθερες κατηγοριοποιήσεις και καθιστούσε ορατή αλλά και συγχρόνως προβληματική την ταξικότητα των μοντέρνων κοινωνιών.

Η πολιτική στρατηγική αντιμετώπισης του κοινωνικού ζητήματος με βάση τον νομιμοποιημένο έλεγχο της κοινωνικής ανισότητας, κληρονομιά της οποίας υπήρξαν τα κράτη πρόνοιας στις ευρωπαϊκές αλλά και στις άλλες προηγμένες καπιταλιστικές χώρες, πήρε υπ όψιν της-χωρίς πάντα να δηλώνεται ρητά- εκείνες τις κοινωνικές διαίρεσεις και κατηγοριοποιήσεις που αναδείχθηκαν από την ύπαρξη - οικονομική, πολιτική, πολιτισμική, κοινωνική, συμβολική,- της εργατικής τάξης. Η ιστορική διαδικασία μέσω της οποίας το κράτος θα παρέμβει στην αγορά εργασίας για να διαμορφώσει ταξικούς συσχετισμούς ευνοϊκότερους προς τις δυνάμεις της εργασίας ήταν αποτέλεσμα και της ανάδειξης από τις δυνάμεις της εξαρτημένης εργασίας της δομικής ανισότητας εργασίας-κεφαλαίου, ως εγγενούς στο οικονομικό σύστημα παρά και ενάντια στη διασφάλιση των ``ατομικών ελευθεριών`` πάνω στις οποίες θεμελιώνεται η ατομική σύμβαση εργασίας. Το μοντέλο κοινωνικής ένταξης της εξαρτημένης εργασίας που σταδιακά οικοδομήθηκε βασίστηκε στην αναγνώριση της ταξικότητας των μοντέρνων κοινωνιών και της ανάγκης ελέγχου της. Η κρατική παρέμβαση συμπυκνώνοντας μια ορισμένη ισορροπία στις σχέσεις κεφαλαίου εργασίας αποκρυστάλλωσε με τη σειρά της μια διαταξική κοινωνική συμμαχία η οποία επέβαλλε ως σαφή πολιτική στρατηγική την αντιμετώπιση του κοινωνικού ζητήματος μέσα από την υιοθέτηση κάποιων βαθ-

μών ισότητας, στη βάση ενός κοινά αποδεκτού, μίνιμουμ επιπέδου διαβίωσης και ευημερίας. Η ανάγκη ελέγχου των ταξικών ανταγωνισμών αποτέλεσε έναν από τους θεμελιώδεις στόχους του οράματος που ο Α. Μάρσαλ διατύπωσε το 1873 στο δοκίμιο του με τίτλο «Το μέλλον των εργατικών τάξεων», ως το αίτημα «κάθε άντρας (εργάτης) να γίνει ένας κύριος» (Marshall, Bottomore, 1995, σ. 37, Le Goff, 1985).

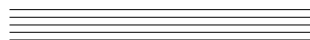
Βεβαίως η πολιτική στρατηγική του σχετικού ελέγχου της ταξικής ανισότητας, έγινε κυρίαρχη πολιτική στις περισσότερες βιομηχανικές χώρες της δύσης κάτω από την επίδραση πολυδιάστατων διαδικασιών- πολιτικών-οικονομικών- φιλοσοφικών -εθνικών. Υιοθετήθηκε ως αποτέλεσμα πολιτικών διαδικασιών που αποτύπωναν και εξέφραζαν μια ευρύτερη ταξική συμμαχία πάνω σε θέματα που παρ'ότι εξέφραζαν σε άνισους βαθμούς τις διάφορες ταξικές μερίδες- θεωρήθηκαν ως οικουμενικής σημασίας για όλη την κοινωνία. Όμως η ταξική αντίληψη του κοινωνικού κόσμου που διαπότισε και οργάνωσε τις δυτικές κοινωνίες, είναι άρρηκτα δεμένη με τη συγκρότηση της εργατικής τάξης ως τάξης που επέβαλλε την αναγνώριση της ταυτότητας της στο κοινωνικό πεδίο και κατέστησε έτσι τις κατηγορίες διαίρεσης του κοινωνικού κόσμου πολιτικό διακύβευμα. Συγχρόνως η νομιμοποίηση της ταξικής αντίληψης του κοινωνικού κόσμου στις δυτικές κοινωνίες είναι εξ'ίσου άρρηκτα δεμένη με την πολιτική βούληση ελέγχου των ταξικών ανταγωνισμών που αποκρυσταλλώθηκε σ' αυτές με τη μορφή συναινετικών κοινωνικών συμβολαίων.

Η ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ ΤΗΣ ΤΑΞΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Η εγκατάλειψη ή καλλίτερα η περιθωριοποίηση της ταξικής οπτικής των κοινωνιών μας είναι νομίζω αποτέλεσμα, τουλάχιστο σ' ένα μεγάλο βαθμό, της ανατροπής των δύο προηγούμενων παραμέτρων. Δηλαδή της κρίσης ταυτότητας της εργατικής τάξης, της τάξης που έθεσε και νομιμοποίησε το πρόβλημα των τάξεων στις καπιταλιστικές κοινωνίες και της έντονης κάμψης της στρατηγικής ελέγχου των ταξικών ανισοτήτων, ως αποτέλεσμα της κυριαρχίας του νεοφιλελευθερισμού.

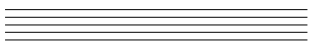
Η κρίση ταυτότητας της εργατικής τάξης

Η κρίση της εργατικής τάξης είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο στο οποίο δεν μπορώ να αναφερθώ παρά επιγραμματικά και επιλεκτικά. Θα έλεγα συνοπτικά ότι

η εργατική τάξη σήμερα αδυνατεί να υπάρξει ως αυτόνομο πολιτικό και κοινωνικό υποκείμενο, αδυνατεί να διατυπώσει μια εναλλακτική ανάγνωση του κοινωνικού κόσμου, αδυνατεί να καταστήσει ορατό και υπολογίσιμο το συμφέρον των κυριαρχούμενων τάξεων. Τα στοιχεία συνοχής που ξεχώριζαν τους εργατικούς πληθυσμούς έχουν σοβαρά υπονομευτεί (τρόποι ζωής, συλλογικότητα, ενότητα κατοικίας εργασίας) ενώ οι οργανώσεις της εργατικής τάξης- τα εργατικά κόμματα και οι συνδικαλιστικές ενώσεις- βρίσκονται και τα ίδια σε κρίση εκπροσώπησης, χάνουν την επαφή τους και την δημοτικότητα τους σε μεγάλα ποσοστά του εργατικού κόσμου. Η παραδοσιακή εργατική τάξη - ανθρακωρυχεία, χαλυβουργεία, σιδηρουργεία, ναυπηγεία,- συρρικνώθηκε, ενώ η νέα εργατική τάξη στις λεγόμενες μεταφορντικές βιομηχανίες είναι πολύ διαφορετική (Hobsbawm, 1995, σ. 386-410, Terrail, 1990)

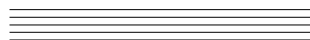
Ορισμένα από τα στοιχεία της κρίσης εκπροσώπησης και ταυτότητας της εργατικής τάξης στη σημερινή φάση προκύπτουν από την ίδια την αναδιάρθρωση του παραγωγικού συστήματος και των αναγκών του. Δεν υπάρχουν πιά οι μεγάλες βιομηχανικές πόλεις, οι μεγάλες κυρίαρχες βιομηχανίες, οι τεράστιες βιομηχανικές εγκαταστάσεις. Διανύουμε την περίοδο της ευελιξίας, των νέων εργασιακών σχέσεων (Ministère du Travail, de l'Emploi et de la Formation Professionnelle, 1989). Ένα όλο και σημαντικότερο κομμάτι του εργατικού πληθυσμού έχει προσωρινή απασχόληση και γίνεται απροσπέλαστο στα συνδικάτα. Η διαδικασία συλλογικοποίησης των ετερογενών συμφερόντων των εργαζομένων, προϋπόθεση συλλογικής δράσης, χάνει με τη διάβρωση της κανονικής εργασιακής σχέσης ένα πόλο αναφοράς και ένα μέσο τυποποίησης των όρων εργασίας και αμοιβής (Castel, 1995, Τουτζιαράκης, 1990). Τα παραπάνω αποτελούν ορισμένα από τα στοιχεία κρίσης της ταυτότητας της εργατικής τάξης και είναι σίγουρο ότι παραλείπω πολλά άλλα όπως οι πολιτικές και ιδεολογικές συνέπειες της κατάρρευσης του υπαρκτού σοσιαλισμού, η κοινωνική διάβρωση που προκαλεί η ανεργία κλπ. Τα παραπάνω δεν έχουν ως συνέπεια την εξαφάνιση της εργατικής τάξης ή ότι δεν γίνονται πλέον εργατικές κινητοποιήσεις. Όμως σε μια γενικότερη κατάσταση αποσύνθεσης και απονομιμοποίησης των θεσμικών μορφών του εργατικού κινήματος και της οργανωμένης πάλης των τάξεων προβάλλει ως απειλή θα έλεγα χρησιμοποιώντας τα λόγια του Μπαλιμπάρ «όχι η ολοσχερής εξάλειψη των κοινωνικοοικονομικών αγώνων και των συμφερόντων που μεταφράζουν, αλλά η απώλεια της πολιτικής τους κεντρικότητας, η απορρόφηση τους μέσα στο πλέγμα μιας πολύμορφης κοινωνικής σύγκρουσης που παρά το γεγονός ότι είναι πανταχού παρούσα, δε συνοδεύεται από καμιά ιεράρχηση, από καμιά ορατή διαίρεση

της κοινωνίας σε δύο στρατόπεδα, καμία διάσταση σε τελευταία ανάλυση προσδιοριστική και της συγκυρίας και της εξέλιξης» (Μπαλιμπάρ, 1991, σ. 235-275).

Η εγκατάλειψη των πολιτικών ελέγχου του ταξικού ανταγωνισμού.

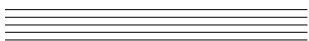
Στη προηγούμενη παράγραφο υποστήριξα ότι οι μοντέρνες κοινωνίες οργανώθηκαν με βάση την αναγνώριση της ταξικότητάς τους και την ανάγκη ελέγχου της. Σήμερα στην πορεία προς τη αποκαλούμενη μεταμοντέρνα κοινωνία οι κοινωνικοί ανταγωνισμοί βρίσκονται σε νέα έξαρση. Οι δυτικές κοινωνίες απελευθερώνουν εκ νέου τις ταξικές ανισότητες και εγκαταλείπουν λεκτικά και θεσμικά την πολιτική κάποιων βαθμών ισότητας που είχαν μέχρι πρότινος υιοθετήσει. Η σχετική ισορροπία δύναμης κεφαλαίου εργασίας έχει ανατραπεί ενώ συγχρόνως διατυπώνεται και επιχειρείται πολιτικά η «απελευθέρωση» της αγοράς εργασίας από την «παραμορφωτική» επίδραση της κρατικής παρέμβασης (Πετράκη, 1997). Η «ακαμψία» της αγοράς εργασίας σε αντιπαράθεση με την «ευελξία» της, είναι νοητή ως το αποτέλεσμα των νομικών προστατευτικών θεσμών που καθιστούσαν σχετικά ανελαστική την προσφορά εργασίας στις ανάγκες της ζήτησης: ρύθμιση ωραρίων απασχόλησης, εξασφάλιση εγγυημένου κατώτερου μισθού, έλεγχος απολύσεων, αποζημιώσεις για απολύσεις κλπ. Η νομοθεσία αυτή που ρυθμίζει τους όρους μίσθωσης της εξαρτημένης εργασίας στην βάση μιας σχετικής ισορροπίας μεταξύ κεφαλαίου- εργασίας, ελέγχοντας έτσι τον ταξικό ανταγωνισμό. Αντίθετα η «ελαστικότητα» ή «ευελξία» της αγοράς εργασίας απελευθερώνει τους όρους της απασχόλησης από τη δημόσια κοινωνική ευθύνη και μεταβιβάζει τη δικαιοδοσία ορισμού τους όχι στο πεδίο του δημόσιου, πολιτικού χώρου αλλά σ αυτό του ιδιωτικού- οικονομικού πεδίου: Η ατομική σύμβαση εργασίας θα προσδιορίσει όσα πριν εθεωρούντο εγγυημένα από την πολιτική κοινωνία. Η επιδιωκόμενη «ευελξία» της εργασίας μεταθέτει στο κεφάλαιο την εξουσία να διαχειριστεί τους όρους της απασχόλησης ανάλογα με τις ανάγκες του, απελευθερώνοντας τον κοινωνικό ανταγωνισμό. Η «ευελξία» της αγοράς εργασίας αποκρυσταλλώνει ένα νέο συσχετισμό εις βάρος της εργασίας ο οποίος στη συνέχεια ανατροφοδοτείται: υποβάθμιση και ανοικτή επίθεση στην εμβέλεια της συλλογικής διαπραγμάτευσης, αδυναμία συλλογικής διαπραγμάτευσης για τα μεγάλα κομμάτια του εργατικού δυναμικού που βρίσκονται πλέον σε ευέλικτες μορφές απασχόλησης, αμφισβήτηση της τυπικής απασχόλησης που αποτελούσε βάση σύγκλισης και ομογενοποίησης των εργασιακών κατηγοριών, πολλαπλασιασμός των κομματιών του εργατικού δυναμικού που βρίσκεται σε ευέλικτες μορφές εργασίας εκτός

νόμιμης προστασίας, συνδικαλιστικής εκπροσώπησης και κοινωνικού ελέγχου, ανοικτή παραβίαση κεκτημένων και όχι ακόμα ανοικτά αναθεωρημένων δικαιωμάτων, όπως π.χ ο χρόνος εργασίας.

Όμως παράλληλα με την αποσταθεροποίηση των νομικών θεσμικών συστημάτων που ρυθμίζουν τους όρους μίσθωσης της εξαρτημένης εργασίας, βρίσκονται σε κρίση, αμφισβήτηση και περιστολή όλα τα κοινωνικά συστήματα ελέγχου της ταξικής ανισότητας δηλαδή αυτά που εξασφαλίζουν αγαθά, και υπηρεσίες στη βάση της ιδιότητας του πολίτη, τα συστήματα που εξασφαλίζουν στην πλειοψηφία των εθνικών πολιτών ένα ελάχιστο επίπεδο διαβίωσης, πολιτισμού και κοινωνικής συμμετοχής ανεξάρτητα από την οικονομική τους θέση, ανεξάρτητα από την τιμή που μπορεί να αποσπάσει στην αγορά η εργασία τους. Η δημόσια εκπαίδευση, η δημόσια υγεία, η κοινωνική ασφάλιση, η κοινωνική κατοικία. Έτσι σε μια περίοδο που το σύστημα απασχόλησης είναι αποσταθεροποιημένο και μεγάλα κομμάτια του ενεργού πληθυσμού αδυνατούν να αποκτήσουν ένα αποδεκτό βιοποριστικό εισόδημα, η επιβίωση του σύγχρονου μισθωτού νοικοκυριού και η αντιμετώπιση των αναγκών του περνάει σε όλο και μεγαλύτερους βαθμούς από την καθαρή αγοραστική του ικανότητα.

Η περιστολή του κοινωνικού κράτους έχει σαν αποτέλεσμα την κρίση του μοντέλου κοινωνικής ένταξης της εξαρτημένης εργασίας που οικοδόμησαν οι δυτικές κοινωνίες, μέσα από διεργασίες που διήρκεσαν πάνω από δύο αιώνες. Η απορύθμιση των κοινωνικών συστημάτων που ενέτασσαν τον μισθωτό πληθυσμό στην κοινωνία των οποίων θεμέλιο ήταν η εργασία, έχει προκαλέσει αυτό που συνήθως ονομάζουμε κοινωνικό αποκλεισμό. Παρά το γεγονός ότι η έννοια αυτή χρησιμοποιείται πλέον για να ορίσει κάθε τύπο κοινωνικής προβληματικότητας, η κύρια αναλυτική του αξία έγκειται στο ότι αποδίδει την απώλεια του κοινωνικού δεσμού-αδυναμία κοινωνικά αποδεκτού βιοπορισμού, απώλεια κοινωνικής συμμετοχής, διάβρωση της κοινωνικής ταυτότητας, περιθωριοποίηση- σε πληθυσμούς οι οποίοι την προηγούμενη περίοδο ήταν κοινωνικά ενταγμένοι (Paugam, 1996). Στην κατηγορία αυτή ανήκει όχι μόνο η παραδοσιακή εργατική τάξη αλλά και κομμάτια της λεγόμενης νέας μικροαστικής τάξης, δηλαδή η μη χειρωνακτική εξαρτημένη εργασία, της οποίας οι όροι κοινωνικής αναπαραγωγής έχουν εξίσου αποσταθεροποιηθεί. Φαίνεται πώς η αναδιάρθρωση της οικονομίας τείνει να διαμορφώσει ένα ταξικό τοπίο αισθητά διαφοροποιημένο από αυτό της προηγούμενης περιόδου στο οποίο κυριαρχεί η αποσταθεροποίηση και η απώλεια κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ισχύος της μισθωτής εργασίας.

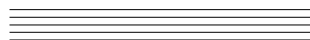
Ως αποτέλεσμα των παραπάνω κοινωνικών μετασχηματισμών ο λόγος που κυριαρχεί σήμερα για την κοινωνία είναι εξαιρετικά μυστικοποιημένος και συσκοτιστικός και η ορατότητα των όποιων ταξικών ανταγωνισμών μεταμορφώνεται σε αδιαφάνεια. Εγκαταλείπονται οι δομικές έννοιες και αναλυτικές κατηγορίες της ταξικής ανάλυσης και

επαναιιοθετούνται έννοιες όπως πλούσιοι-φτωχοί, περιθωριακοί, αποκλεισμένοι, έννοιες που έχουν ήδη μια ιστορία στην κοινωνική συζήτηση κυρίως κατά την πρώτη περίοδο του ιστορικού καπιταλισμού (Πετράκη, 1998). Η επιστροφή στις έννοιες της περιθωριακότητας και του αποκλεισμού είναι ενδεικτική της οπισθοχώρησης της οργάνωσης των κυριαρχούμενων τάξεων ενώ ταυτόχρονα η μεγάλη καπιταλιστική τάξη ενώ αμφισβητεί την ύπαρξη των τάξεων διεθνώς ισχυροποιείται. Παρατηρείται διεθνώς μια συνεχής επέκταση των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων σε σφαίρες που μέχρι πρόσφατα ήσαν προφυλαγμένες από τη λογική του κέρδους. Οι κοινωνίες μας, κοινωνίες «Γενικευμένου Καπιταλισμού» (Beaud, 1996), διασχίζουν μια νέα περίοδο καταμερισμού της εργασίας κατά την οποία διευρύνεται και ενισχύεται η βασιλεία του εμπορεύματος, ενός εμπορεύματος ολόένα και πιο σύνθετου, ενώ ταυτόχρονα επεκτείνεται, αν και με τρόπο θρυμματισμένο, η μισθωτή εξαρτημένη εργασία. Και ενώ το «τέλος της εργασίας» (Rifkin, J., 1996) ακολούθησε κατά σειρά «το τέλος των τάξεων» (Darhendorf, 1978) «το τέλος των ιδεολογιών», «το τέλος της ιστορίας» (Φουκουγιάμα, 1993) σήμερα στα τέλη του 20ου αιώνα οι κυρίαρχες ιδέες για την κοινωνία και τους ανθρώπους μας εμφανίζουν, για άλλη μια φορά, «τις σχέσεις τους αναποδογυρισμένες, με το κεφάλι κάτω, σαν μέσα σε σκοτεινό θάλαμο» (Μάρξ, 1994).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ως επίλογο μπορούμε να διατυπώσουμε συμπερασματικά ορισμένες κατευθύνσεις ανάλυσης.

1. Η ταξική ανάλυση της κοινωνίας σήμερα στερείται νομιμότητας στο επιστημονικό πεδίο επειδή έχει περιθωριοποιηθεί στο κοινωνικό πεδίο, δηλαδή επειδή οι κοινωνικές κατηγορίες που έχουν συμφέρον να την αναδείξουν, δηλαδή οι κυριαρχούμενες τάξεις, δεν αποτελούν αυτόνομα κοινωνικά και πολιτικά υποκείμενα.
2. Η ταξική συγκρότηση και άρα η κοινωνική νομιμοποίηση μιας κυριαρχούμενης τάξης εμπεριέχει διαδικασίες συνάρθρωσης του πολιτικού, του θεωρητικού και

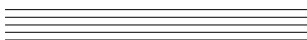

του κοινωνικού στοιχείου χωρίς να είναι δυνατόν να πούμε ποιο είναι το αρχικό στοιχείο αυτής της διαδικασίας.

3. Οι θεωρητικές έννοιες στην κοινωνική επιστήμη διαποτίζονται από τους κοινωνικούς και πολιτικούς ανταγωνισμούς ενώ αντίστροφα οι θεωρητικές έννοιες επιστρέφουν στο κοινωνικό πεδίο για να το οργανώσουν και να το καταστήσουν ορατό και αναγνωρίσιμο. Μι αυτή την έννοια η κοινωνική επιστήμη μπορεί «να συμβάλει στην πολιτική όχι σαν υπηρέτρια αλλά ως διαμορφωτική δύναμη» (Λιάκος, 1987): με την επεξεργασία διανοητικών εργαλείων που ερμηνεύουν το κοινωνικό κόσμο και συμβάλλουν στην υπέρβασή του.
4. Η ανάλυση του κοινωνικού κόσμου που θα αναδείξει τις παλιές και τις νέες μορφές διαίρεσης της κοινωνίας δεν αποτελεί ένα ουδέτερο επιστημονικό πρόβλημα αλλά ένα επίδοκο αντικείμενο στο κοινωνικό και επιστημονικό πεδίο που εγκαλεί όλες τις κοινωνικές δυνάμεις παλιές και νέες που έχοντας ενδιαφέρον ν' αλλάξουν τον κόσμο, μπορούν να παράξουν μια ανάγνωση του λιγότερο αποκρυπτική.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Αβδελά, Έ. (1995), «Η Κοινωνική τάξη στη σύγχρονη βιβλιογραφία», *Τα ιστορικά*, 22, 1995, σ.173-204.
- Beaud, M. (1996), «Η εποχή του γενικευμένου καπιταλισμού», *Manière de voir / Le Monde Diplomatique*, ελ. έκδ., τχ 10, 1996.
- Bourdieu, P. (1974), «Classement, déclassement, reclassement», *Actes de la recherche en sciences sociales*, 24, 1974, σ. 2-22.
- Bourdieu, P. (1980α), *Questions de sociologie*, les éditions de Minuit, Paris.
- Bourdieu, P. (1980b), «L'identité et la représentation, éléments pour une réflexion critique sur l'idée de région», *Actes de la recherche en sciences sociales*, 35, 1980, σ. 63-72.
- Bourdieu, P. (1985), «Espace social et genèse des "classes"», *Actes de la recherche en sciences sociales*, 59, σ. 3-12.
- Castel, R. (1995), *Les Métamorphoses de la Question Sociale, Une Chronique du Saliariat*, ed. Fayard, Paris.
- Paugam, S. (1996), (dir), *L'Exclusion, l'Etat des Savoirs*, éd. la Découverte, Paris.
- Darhendorf, R. (1978), *La classe ouvrière en érosion*, La Découverte, Paris.
- Desbrousses, H., Peloile B., (1996), *Petite histoire de classe, Alternatives Economiques*, 29, hors serie, Les classes sociales font de la résistance, σ.14-16.

- Hobsbawm, E. (1997), *Η Εποχή των Άκρων. Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα.
- Le Goff, J. (1985), *Du Silence à la Parole, Droit du Travail, Société, Etat (1830-1985)*, Calligrammes/La Digitale, Paris.
- Portis, L. (1988), *Les Classes Sociales en France, Un Débat inachevé (1789-1989)*, les Editions Ouvrières, Paris.
- Λιάκος, Α. (1987), «Η αλληλεξάρτηση πολιτικών και μεθοδολογικών προσεγγίσεων στην ιστορία του εργατικού κινήματος», *Μνήμων*, τομ.11, σ. 247-254.
- Marshall, T.H., Bottomore T. (1995), *Ιδιότητες του Πολίτη και Κοινωνική Τάξη*, Gutenberg, Αθήνα.
- Μάρξ, Κ. (1845), *Η Γερμανική Ιδεολογία*, ελ. έκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1994.
- Ministère du Travail, de l'Emploi et de la Formation Professionnelle (1989) *L'Evolution des Formes d'Emploi, Actes du colloque de la revue Travail et Emploi*, 3-4 nov. 1988, La Documentation Française, Paris.
- Μπαλιμπάρ, Ε., Βαλλεροστάν, Ι. (1991), *Φυλή, Έθνος, Τάξη*, Ο Πολίτης, Αθήνα.
- Offe, Cl. (1980), «Δύο λογικές της συλλογικής δράσης», ελ. έκδ. στο *Κοινωνία της Εργασίας*, εκδ. Νήσος, Αθήνα, 1993
- Offe, Cl., (1983), «Η εργασία ως κοινωνιολογική κατηγορία- κλειδί», ελ. έκδ. στο *Κοινωνία της Εργασίας*, Νήσος, Αθήνα, 1993.
- Πετράκη, Γ. (1997), «Κράτος και ταξικοί συσχετισμοί στην αγορά εργασίας», *Τετράδια εργασίας INE*, 8-9, σ.26-30.
- Πετράκη, Γ., (1998), «Κοινωνικός αποκλεισμός: Παλαιές και νέες "αναγνώσεις" του κοινωνικού προβλήματος», στο *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός, 6ο Επιστημονικό συνέδριο Ιδρύματος Σάκη Καράγεωργα, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 27-30 Νοεμβρίου 1996*, Αθήνα.
- Pincon, M., Pincon-Charlot, M. (1996), «La grande bourgeoisie: Une classe mobilisée», *Alternatives Economiques hors serie no 29, Les classes sociales font de la résistance*, p.30-33.
- Rifkin, J. (1996), *Το Τέλος της Εργασίας και το Μέλλον της*, Νέα Σύνορα, Αθήνα
- Terrail, J.P. (1990), *Destins Ouvriers, La Fin d'une Classe?*, P.U.F., Paris.
- Τουτζιαράκης, Α. Γ. (1990), «Η ελαστικοποίηση του χρόνου εργασίας και η κρίση της κανονικής σχέσης εργασίας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 76, σ. 174-200.
- Φουκουγιάμα, Φ. (1993), *Το Τέλος της Ιστορίας και ο Τελευταίος Άνθρωπος*, Νέα Σύνορα, Αθήνα.

